

Talking about historical monuments and valuable plantation of park of Institute of Pomology name L.P. Symirenko of NAAS of Ukraine, their age and condition. Mentioned Lev Platonovich Symirenko, which is the main creator of the park. Describe some age and others, including exotic woody plants that have the greatest value of the park. We give monuments that are under protection as historical monuments of local importance. Describe memorial planting associated with visits honored guests, including poet Taras Shevchenko, astronauts and others.

Keywords: park, L.P. Symirenko, age trees, memorial planting, historical monuments, architectural structures.

УДК 712.253:634.017

*Ст. наук. співроб. Г.І. Музика, канд. біол. наук –
Національний дендропарк "Софіївка" НАН України*

ДЕНДРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ БАГАТОРІЧНИХ НАСАДЖЕНЬ ОРАНЖЕРЕЙНОГО ПАРТЕРУ І АМФІТЕАТРУ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ДІЛЯНКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ "СОФІЙВКА" НАН УКРАЇНИ

Викладено напрямки та основні положення концепції реконструкції історичної ділянки Національного дендрологічного парку "Софіївка" НАН України, а саме оранжерейного партеру й амфітеатру. Наведено результати дендрологічного аналізу структури багаторічних насаджень як однієї з головних складових частин комплексного підходу під час розроблення основних положень концепції реконструкції.

Ключові слова: структура, багаторічні насадження, інвентаризація, історична ділянка, комплексний підхід, концепція реконструкції.

Постановка наукової проблеми. Національний дендропарк "Софіївка" НДІ НАН України, у місті Умані Черкаської обл. визнано "Історичним парком" згідно з основними положеннями Міжнародного Комітету ICOMOS – IFLA з питань історичних парків (Флорентійська хартія, 1981 р.). Його старовинні будівлі, малі архітектурні форми, багаторічні насадження, водні артерії та гідротехнічні споруди з точки зору історії і мистецтва мають загальносуспільну цінність і представляють значний інтерес для відвідувачів і наукових працівників.

Сьогодні дендропарк "Софіївка", як і багато інших історичних парків України, зазнає вікових змін і руйнації як архітектурних і рослинних композицій, так і навколишнього середовища. Тому особливої важливості і актуальності набувають ті напрямки та комплексні дослідження, що будуть сприяти розробленню стратегічних концепцій збереження, утримання та реконструкції як історичного парку загалом, так і окремих його частин.

Стан вивчення проблеми. Під час проведення досліджень за основу ми взяли три положення:

- 1) положення Міжнародного Комітету ICOMOS – IFLA з питань історичних парків (Флорентійська хартія, 1981 р.) щодо критеріїв оцінки та підходів з утримання, консервації і реставрації "історичного парку" повністю, або окремих його ділянок. Зокрема, положення параграфу № 7, в нашому випадку, можна трактувати таким чином, що деревні та інші насадження партерної ділянки парку і амфітеатру (квартал 28) "історичного

парку" разом з архітектурною композицією є одним цілим і не може бути відділеним один від одного і від навколишнього середовища. Положення параграфів № 2, 11, 12 відповідно: насадження ділянки "історичного парку" – це динамічна, штучно створена структура, яка з роками постійно змінюється внаслідок циклічної динаміки змін упродовж року (відродження і зникнення), так і внаслідок триваліших циклічних змін екосистем (50-100-200 років) природного, так і штучного (антропогенного) походження;

- 2) вчення стоїчної філософії щодо відродження Всесвіту на основі теорії "потрійного обороту змін" на Землі [1].
- 3) положення типізації ландшафтів парку за класифікацією Л.І. Рубцова [2, 3] з аналізом їх топографії в історичному розрізі.

Мета роботи – розробити концепцію реконструкції насаджень ділянки – оранжерейний партер і амфітеатр на основі дендрологічного аналізу сучасного стану структури багаторічних насаджень історичної ділянки як одного з головних складових частин комплексного підходу під час розроблення основних положень концепції реконструкції.

Методика дослідження. Під час проведення інвентаризації користувались загальноприйнятими методами. Таксономічний склад деревних рослин визначали за А.І. Колесніковим [4] та В.Я. Заячуком [5]. Визначення типів ландшафтів парку здійснювали за класифікацією Л.І. Рубцова [2, 3].

Об'єкти досліджень – деревні та інші насадження ділянки оранжерейний партер парку і амфітеатр (квартал 28), що розташовані у північній частині парку нижче оранжерей і займають площу 3 га.

Результати досліджень. Працівниками лабораторії ландшафтного дизайну і проектування відділу дендрології, інтродукції, паркобудівництва та екології рослин проведено роботу з розроблення концепції реконструкції історичної ділянки парку – оранжерейний партер і амфітеатр, яка ґрунтується на підставі попередньо проведених аналізів історії розвитку парку і досліджуваної ділянки за період більш як 200 років, аналізу композиції ділянки, дендрологічного аналізу деревостану й інших насаджень, аналізу шляхово-алеїної і водної системи та інших досліджень.

На підставі попередньо проведених аналізів планів парку (за 1846, 1855 роки та інших архівних матеріалів) з історії розвитку парку за період більш як 200 рр., змін, які відбулись в архітектурній і композиційній структурі ділянки, що зазнала ділянка до 80-х років минулого століття і особливо змін, які було зроблено в 1993-1995 рр. (згідно з розпорядженням Президента України і постановою Кабінету Міністрів "Про заходи щодо підготовки 200-річчя заснування дендрологічного парку "Софіївка" Академії наук" Київським інститутом "Укрінжпроект" розроблено проект Генерального плану благоустрою, відновлення і розширення парку) [6], можна зробити попередні узагальнення: об'ємно-планувальна схема зазнала багаторазових значних змін порівняно з планами за 1846 і 1855 рр.

У 1994-1995 рр. на ділянці було проведено значні відновлювальні роботи. Зокрема, було відновлено пандуси і зроблено серпантину подібні доріжки навколо них, демонтовано частину гранітних сходів, заново спланова-

но схил амфітеатру та проведено інші будівельні роботи. Крім цього, пересаджено сорокарічні рослини туї західної, ялівців та інших рослин. Однак змін не зазнали оранжереї і теплиці (ці будівлі і на сьогодні не є власністю дендропарку "Софіївка"), дорожня і алейна системи. Не було відновлено в повному об'ємі і композиційні вісі ділянки через загушення і розростання до 80-х років минулого століття дерев самосійного походження, більшою мірою аварійних та з пошкодженням омелою білою різного ступеня.

Підводячи попередні висновки, можна констатувати, що зміни стосувались:

- 1) топографічних змін конфігурації і розмірів ділянки;
- 2) структури і конфігурації дорожно-алеїної системи;
- 3) структури та топографії в розміщенні архітектурних форм ділянки та елементів водної системи;
- 4) ландшафтної структури (садово-паркових ландшафтів і пейзажних картин), структури та топографії насаджень і їх функціонального призначення.

Незважаючи на численні зміни в об'ємно-планувальній схемі ділянки функціональна значимість її залишається незмінною: вона є одним з головних елементів нашої спадщини – "історичного парку", а саме – оранжереї, теплиці, будинки Потоцьких, оранжерейний партер, амфітеатр, представляють цілісний архітектурно-планувальний комплекс і є невід'ємною складовою всього парку. Дендрологічний аналіз деревостану та інших насаджень ділянки, як один із головних складових частин досліджень охоплює:

- 1) інвентаризацію насаджень;
- 2) дендрохронологічний аналіз;
- 3) аналіз динамічних змін видової і просторової структури насаджень;
- 4) аналіз трансформації насаджень ділянки за період більш як 200 років згідно з архівними джерелами;
- 5) аналіз змін історичної композиційної структури ділянки та інші прикладні аспекти збереження насаджень.

Внаслідок проведених інвентаризаційних досліджень насаджень історичної ділянки встановлено: 1) асортимент деревних рослин станом на 15.02.2002 року представлений 35 видами; 2) за життєвими формами рослини багаторічних насаджень ділянки розподіляються таким чином: деревні листяні породи – 16 видів (45,7 %), кущові листяні породи – 6 видів (17,2 %), деревні шпилькові породи – 4 види (11,4 %), кущові шпилькові породи – 1 вид (2,8 %), ліани – 8 видів (22,9 %).

Дослідженнями встановлено, що листяні аборигенні породи в структурі насаджень ділянки становлять 26,5 % від загальної кількості видів, інтродуценти – 73,5 %. Шпилькові деревні породи представлені тільки інтродукованими видами. У табл. 1 наведено дані щодо таксономічного складу покритонасінних деревних рослин історичної ділянки парку – оранжерейний партер і амфітеатр.

З табл. 1 видно, що покритонасінні деревні рослини ділянки представлені 30 таксонами. Серед деревних порід у структурі багаторічних насаджень

у першому ярусі домінуючими є такі види: *Acer pseudoplatanus* L. (діаметр стовбура 46-58 см) і *Fraxinus excelsior* L. (41-62 см). Висота дерев цієї групи від 19 до 26 м. Дендрохронологічний аналіз структури багаторічних насаджень ділянки за віковими групами показано на рис. 1.

Табл. 1. Таксономічний склад покритонасінних деревних рослин історичної ділянки парку – оранжерейний партер і амфітеатр

№ з/п	Українська назва	Латинська назва
1	Акація біла	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.
2	Аristoloxія великолиста	<i>Aristolochia macrophylla</i> Lam.
3	Бирючина звичайна	<i>Ligustrum vulgare</i> L.
4	Бруслина європейська	<i>Euonymus europaea</i> L.
5	Бузина чорна	<i>Sambucus nigra</i> L.
6	Бук лісовий	<i>Fagus sylvatica</i> L.
7	В'яз голий	<i>Ulmus scabra</i> Mill.
8	Гіркокаштан звичайний	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.
9	Гіркокаштан звичайний	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.
10	Габ звичайний	<i>Carpinus betulus</i> L.
11	Дівочий виноград п'ятилисточковий	<i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch.
12	Дівочий виноград п'ятилисточковий ф. Енгельмана	<i>Parthenocissus quinquefolia</i> f. <i>engelmannii</i> (Koehe & Graebn.) Rehder.
13	Дуб звичайний	<i>Quercus robur</i> L.
14	Жасмин садовий	<i>Philadelphus coronarius</i> L.
15	Жимолость каприфоль	<i>Lonicera caprifolium</i> L.
16	Жимолость татарська	<i>Lonicera tatarica</i> L.
17	Кампсис повзучий	<i>Campsis radicans</i> (L.) Seem. ex Bureau
18	Кінський каштан павія	<i>Aesculus pavia</i> L.
19	Клематис виноградолистий	<i>Clematis vitalba</i> L.
20	Клематис пильчатолистий	<i>Clematis serratifolia</i> Rehder.
21	Клен платаноподібний	<i>Acer platanoides</i> L.
22	Клен польовий	<i>Acer campestre</i> L.
23	Клен татарський	<i>Acer tataricum</i> L.
24	Ліпа серцелиста	<i>Tilia cordata</i> Mill.
25	Ліщина ведмежа	<i>Corylus colurna</i> L.
26	Самшит вічнозелений	<i>Buxus sempervirens</i> L.
27	Тополя чорна	<i>Populus nigra</i> L.
28	Троянди (група плетистих)	<i>Rosa</i> sp.
29	Черемха звичайна	<i>Padus racemosa</i> (Lam.) Gilib.
30	Ясен звичайний	<i>Fraxinus excelsior</i> L.

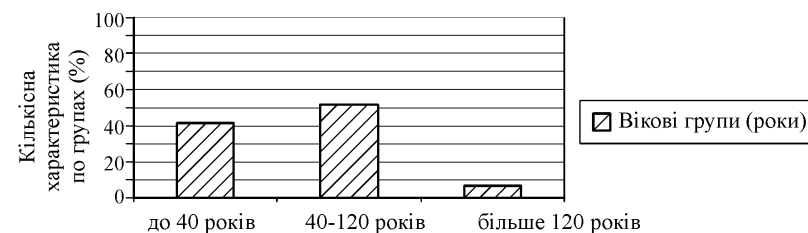

Рис. 1. Дендрохронологічна характеристика структури насаджень історичної ділянки (квартал 28)

Результати аналізу діаграми дендрохронологічної характеристики структури насаджень історичної ділянки (кв. 28) засвідчив, що структура насаджень відзначається великою строкатістю за віковою і кількісною характеристикою.

Розподіл деревних порід у деревостанах на ділянці в межах вікових груп такий: до 40 років – 41,5 %; 40-120 років – 51,7 %; більше 120 років – 6,8 %. Значна кількісна перевага – 93,2 % деревостанів, що формують виключно вікові групи до 40 років і 40-120 років, свідчить про те, що насадження в нижній частині ділянки виникли, можливо, внаслідок не цілеспрямованих робіт в попередні історичні періоди парку (роки революції, громадянської війни, воєнні і післявоєнні роки), а внаслідок їх відсутності і появи на ділянці самосійних рослин місцевих видів.

У структурі вікової групи (більше 120 років) переважає *Acer platanoides* (діаметр стовбура 46-58 см), *Fraxinus excelsior* (41-62 см), *Tilia cordata* (52-64 см), *Quercus robur* (68-115 м). Висота дерев цієї групи від 19 до 26 м. Стовбури рослин рівні, крона високо піднята, розлога або овальна. Розміщення дерев на ділянці периферійне – тільки по межі вздовж доріжок, що свідчить на відсутність інших деревних насаджень на цій ділянці у початковий період історії парку. Цей висновок підтверджується і планом парку за 1855 р. За результатами обстеження (аналіз типів ландшафтів парку за класифікацією Л.І. Рубцова [2, 3]) ми виготовили ескізний план ділянки. Значну і більшу площу ділянки займає регулярний тип садово-паркового ландшафту (1,97 га – 65,6 %) і (1,03 га – 34,3 %) – парковий. Розміщення регулярного типу садово-паркового ландшафту на ділянці центральне, паркового – периферійне у вигляді вузької смуги.

Підрахунок віку дерева клена гостролистого з діаметром стовбура 54 см по річних кільцях (дерево впало під час бурі 14.02.2002 року) дало результат – 176 років, що вказує на 1824 р. і підтверджує зроблений вище висновок. Результати аналізу породного складу за видами рослин у вікових групах до 40 років і 40-120 років засвідчили, що крони дерев однобокі, а стовбури мають сильний нахил у бік відкритого простору (газону) і пандусів у центрі ділянки. Все це вказує на самосійний характер появи насаджень і підтверджується архівними матеріалами з вказівками на відсутність догляду за насадженнями парку.

Тому, вкрай важливо і необхідно виконати роботи з видалення аварійних, пошкоджених омелою білою та дерев самосійного походження у відповідно до нової концепції реконструкції ділянки для збереження оригінальності парку. У табл. 2 наведено дані щодо таксономічного складу голонасінних деревних рослин історичної ділянки парку – оранжереєвий партер і амфітеатр.

З табл. 2 видно, що голонасінні деревні рослини ділянки представлені 5 таксонами і становлять 14,2 % від загальної кількості видів ділянки. Головні цінності, як з дендрологічної, так і з паркоутворювальної точки зору, представляють дерева *Picea abies* (діаметр стовбура 45-76 см, висота дерев від 18 до 26 м), і *Juniperus virginiana* (діаметр стовбура 44-48 см, висота дерев від 16 до 18 м).

Табл. 2. Таксономічний склад голонасінних деревних рослин історичної ділянки парку – оранжереєвий партер і амфітеатр

№ з/п	Українська назва	Латинська назва
1	Псевдотсуга Мензиса	<i>Pseudotsuga menziesii</i> (Mirb.) Franco
2	Туя західна форма рівновершинна	<i>Thuja occidentalis</i> L. f. <i>fastigiata</i> hort.
3	Ялина звичайна	<i>Picea abies</i> L.
4	Ялівець віргінський	<i>Juniperus virginiana</i> L.
5	Ялівець козацький	<i>Juniperus sabina</i> L.

Висновки. Концепція реконструкції ділянки передбачає проведення низки необхідних робіт в чотири етапи: 1) підготовчий, 2) основний; 3) завершальний; 4) подальшого розвитку.

Серед основних напрямків можна виокремити такі:

1. Функціональне відновлення ділянки – оранжереєвий партер і амфітеатр, що представляють собою єдине композиційне і гармонійне ціле з всім парком та об'єднати всі структурні елементи ділянки в одному комплексі.
2. Відтворення ландшафтно-планувальної схеми, архітектурної і рослинної композиції ділянки шляхом проведення ландшафтних рубок (рубки формування і оздоровлення) на основі проведеного дендрологічного аналізу структури насаджень.
3. Відтворення рослинних композицій ділянки, що максимально б відтворили історичний характер ділянки, використавши для верхньої частини ділянки – оранжереєвого партеру рослини для горщиків і кадочної культури, а на нижній – для відкритого ґрунту (55 видів).
4. Збереження центральної композиційної вісі ділянки та відновлення двох другорядних з відкриттям середньої та далекої перспективи на гарні види і об'єкти парку з оглядових площадок оранжереєвого партеру.
5. Функціональне відновлення пішохідних доріжок, що композиційно об'єднують фонтан "Семиструм'я" з оглядовими площадками по краях крил оранжереєвого партеру.
6. Функціональне відновлення існуючої поливної системи на всій ділянці для забезпечення належного догляду за квітковими композиціями, партерними й іншими газонами ділянки.
7. Ділянка оранжереєвий партер і амфітеатр – це невід'ємна і головна складова частина історичною парку, важливий елемент нашої спадщини, тому її збереження та утримання залежить від постійної роботи висококваліфікованих спеціалістів.

Література

1. Собченко В.Ф. Опис "Софіївки" польським поетом Станіславом Трембєцьким. Поема. Поетична версія Віктора Собченка / В.Ф. Собченко. – Умань, 2007. – С. 130-135.
2. Рубцов Л.І. Садово-парковий ландшафт / Л.І. Рубцов. – К. : Изд-во АН УССР, 1956. – 211 с.
3. Рубцов Л.І. Проектирование садов и парков / Л.І. Рубцов. – М. : Стройиздат, 1979. – 183 с.
4. Колесников А.И. Декоративная дендрология / А.И. Колесников. – М. : Изд-во "Лесн. пром-сть", 1974. – 703 с.
5. Заячук В.Я. Дендрология : підручник / В.Я. Заячук. – Львів : Вид-во "Апріорі", 2008. – 665 с.
6. Косенко І.С. Національний дендропарк "Софіївка" / І.С. Косенко. – К. : Вид. дім "Академперіодика", 2007. – 198 с.

Музыка Г.И. Дендрологический анализ структуры многолетних насаждений оранжерейного партера и амфитеатра в контексте концепции реконструкции исторического участка Национального дендрологического парка "Софиевка" НАН Украины

Определены основные положения концепции реконструкции исторического участка Национального дендрологического парка "Софиевка" НАН Украины, а именно оранжерейного партера и амфитеатра. Приведены результаты дендрологического анализа структуры многолетних насаждений исторического участка в контексте комплексного подхода при разработке концепции реконструкции.

Ключевые слова: структура, многолетние насаждения, инвентаризация, исторический участок, комплексный подход, концепция реконструкции.

Muzyc G.I. Dendrology structure analysis of perennial planting of the hothouse pit and the amphitheater in the context of the reconstruction the historic site in the National dendrology park "Sofiyivka" NAS of Ukraine

The main trends and points of reconstruction concept the historical site in the National dendrology park "Sofiyivka" NAS of Ukraine – the hothouse pit and the amphitheater are presented. The results of dendrology structure analysis the perennial planting are determined during a treatment of main reconstruction concept.

Keywords: structure, perennial planting, inventory, historical site, comprehensive approach, reconstruction concept.

УДК 630.532/.535+541:634.942:635.9.

Ст. наук. співроб. В.Ф. Собченко,
канд. с.-г. наук – Національний дендропарк "Софіївка"
НАН України

АНАЛІЗ КОЛЕКЦІЙ ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН КВАРТАЛУ № 1 НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ "СОФІЙВКА" НАН УКРАЇНИ

За результатами інвентаризації кварталу № 1 Національний дендропарк "Софіївка" (2007-2012) визначено, що колекційний фонд за період 1997-2012 рр. збагачено автором на 29 видів та 25 форм і сортів декоративних рослин, які належать до 13 родів та 9 родин загальною кількістю 146 шт., зокрема: 56 % кущів та 44 % дерев. Серед деревних порід вегетативно розмноженими є 84 % рослин, зокрема: внутрішньовидове щеплення (гомотрансплантатія) – 58 %, міжвидове (гетеротрансплантатія) – 20 %. Серед кущових рослин вегетативно розмноженими є 78 шт., зокрема: укорінені живці – 82 %, кореневих відсадків – 12 %.

Ключові слова: інвентаризація, колекція, декоративні кущі, дерева, вегетативне розмноження, гомотрансплантатія, гетеротрансплантатія, укорінені живці, кореневі відсадки

Археологічні дослідження засвідчують, що в Україні деревні дикорослі рослини почали вводити в культуру близько 4 тис. років до н. е., переважно для отримання продуктів харчування. А з кінця XVIII ст. окультурення ландшафту в Україні почало відбуватись вибухово, коли було інтродуковано багато деревних видів з інших країн і континентів та почали закладати ботанічні сади, дендропарки, дендрарії [11].

Виникли нові напрямки у рослинництві: акліматизація, натуралізація та інтродукція рослин [1, 6, 10, 15, 24], декоративна дендрологія [8, 13], озе-

лення, лісопаркове господарство [14, 16] та багато інших. Бурхливий розвиток декоративного садівництва та садово-паркового будівництва [9] вимагав напрацювання досліджень у сфері розмноження та культивування рослин, а також створення колекцій [2, 7, 12, 23]. Методика та матеріал. Під час проведення інвентаризації [3] насаджень Національний дендропарк "Софіївка" НДП НАН України на території кварталу № 1 (рис. 1) було проведено аналіз робіт зі збагачення колекцій декоративних рослин [5].

Рис. 1. Схема кварталу № 1 Національний дендропарк "Софіївка"

Для збільшення насаджень родових і видових комплексів застосовували як пересаджування щеп, раніше створених та дорожених на інтродукційно-дослідній ділянці ім. В.В. Мітіна [17, 18, 20, 25], так і проведення операцій з трансплантації видового, формового та сортового матеріалу на різновисоких штамбах самосійних рослин безпосередньо на місцях експозиції [19, 22]. Операції з гомо- та гетеро-трансплантації [4] живців (аблакування, копулювання), або бруньок (окулірування) проводили протягом 1997-2012 рр. як традиційними методами, так і модифікованими автором [21] для поліпшення якості зрощування, з метою отримання високоякісного трансплантованого матеріалу декоративних рослин та збагачення ними колекцій парку [5]. Результати роботи подано у табл.

Результати дослідження. За результатами інвентаризації кварталу № 1 Національний дендропарк "Софіївка" 2007-2012 рр. було визначено, що на площі у 5,25 га. зростає 1762 шт. рослин, і встановлено, що колекційний фонд насаджень цього кварталу за період 1997-2012 рр. було збагачено автором на 146 шт. декоративних рослин, що становить 8,3 %.

Таксономічний склад цих рослин нараховує: 9 родин (*Araliaceae* Juss.; *Berberidaceae* Juss.; *Betulaceae* S.F. Gray; *Moraceae* Nakai; *Oleaceae* Hoffm. & Link.; *Rosaceae* Juss.; *Sapindaceae* Juss.; *Ulmaceae* Mirb.; *Cupressaceae* Gray), 13 родів (*Aralia* L.; *Eleutherococcus* Maxim.; *Berberis* L.; *Betula* L.; *Mo-*